

К. П. ЗАДОЯ, О. В. ІЛЬІНА

*Костянтин Петрович Задоя, кандидат юридичних наук, асистент кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка**Оксана Валеріївна Ільїна, кандидат юридичних наук, асистент кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ТИПИ ЗВ'ЯЗКІВ НОРМ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА З НОРМАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

У правовій науці кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче право традиційно розглядаються як «споріднені» з суміжними предметами правового регулювання. Так, П. С. Матишевський зазначав, що кримінальне право – «це сукупність юридичних норм (правил поведінки), що визначають, які суспільно небезпечні діяння є злочином і які покарання слід застосовувати до осіб, що їх вчинили»¹, М. М. Михесенко характеризував кримінально-процесуальне право як «сукупність норм, які регулюють діяльність органів досудового слідства, прокуратури та суду з розкриття злочинів, викриття винних, а також права й обов'язки громадян та юридичних осіб, які залучаються до сфери кримінального процесу»², а А. Х. Степанюк розуміє кримінально-виконавче право як «сукупність забезпечених силою державного примусу загальнообов'язкових норм, що регламентують діяльність органів та установ виконання покарань, визначають порядок виконання й умови відбування покарань, регулюють правовідносини, що виникають у сфері виконання покарань»³.

Однак вітчизняна законотворча практика повною мірою не забезпечує «чистоту» предмета правового регулювання вказаних галузей, внаслідок чого одні й ті самі питання врегульовуються нормами кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права. У ряді випадків це зумовлено обставинами об'єктивного характеру (наприклад, відповідне питання має міжгалузеву юридичну природу), в інших – очевидними помилками законодавця. У будь-якому разі зв'язки, що виникають між нормами різних галузей права, які належать до так званого кримінально-правового циклу, потребують дослідження. Тим більше, що це питання не було предметом спеціальних наукових досліджень. Метою цієї статті є з'ясування основних типів зв'язків, що мають місце між нормами кримінально-виконавчого права та нормами кримінального й кримінально-процесуального права.

Зв'язок кореспондування. Подібні зв'язки мають місце, наприклад, у випадках, коли норми кримінально-виконавчого права, не вирішуючи відповідне питання по суті, відсилають до відповідних норм кримінального права або процесу. Зокрема, ст. 27 КВК встановлює, що наслідком ухилення від сплати штрафу є кримінальна відповідальність відповідно до ст. 389 КК⁴. У даному випадку законодавець вирішив питання про наслідки ухилення від сплати штрафу в «профільному» законодавчому акті (оскільки мова йде про відбування покарання, таким актом є саме КВК) лише в «абстрактній» формі (в ст. 27 КВК зазначено про відповідальність за ухилення від сплати штрафу, але не зазначено, в чому вона конкретно виявляється). У зв'язку з тим, що ці наслідки полягають у застосуванні до особи кримінальної відповідальності, розкрити їх конкретний зміст у КВК було неможливо, інакше це призвело б до порушення ч. 3 ст. 3 КК. Відтак законодавець зробив у ст. 27 КВК відсилку до ст. 389 КК.

Зв'язок конкретизації. В окремих випадках норми кримінально-виконавчого права можуть в цілому відтворювати зміст норми кримінального права, конкретизуючи при цьому окремі її формулювання. Як правило, конкретизація стосується тих «фрагментів» нормативного припису, які безпосередньо пов'язані з предметом кримінально-виконавчого права. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 56 КК громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. У ч. 1 ст. 36 КВК уточнюється, що громадські роботи відбуваються за місцем проживання засудженого та у вільний від основної роботи чи навчання час. Інший приклад такого зв'язку – зв'язок між нормами, передбаченими ч. 1 ст. 57 КК та ч. 1 ст. 41 КВК. Частина 1 ст. 57 КК передбачає, що покарання у виді виправних робіт відбувається за місцем роботи засудженого, а ч. 1 ст. 41 КВК у свою чергу уточнює, що під місцем роботи засудженого мається на увазі будь-яке підприємство, установа чи організація незалежно від форми власності.

Зв'язок доповнення (субсидіарності). В окремих випадках норми кримінально-виконавчого права, по суті, заповнюють прогалини, які мають місце, зокрема, в кримінальному праві. Відповідно до ч. 3 ст. 56 КК громадські роботи не призначаються особам, визнаним інвалідами першої або другої групи, вагітним жінкам, особам, які досягли пенсійного віку, а також військовослужбовцям строкової служби. На жаль, законодавець не зазначив у ст. 56 КК, яким чином мають вирішуватись ситуації, коли обставини, які унеможливають призначення засудженому покарання у виді громадських робіт, виникають після початку його відбування⁵. Ситуації, коли інвалідність особи, яка відбуває покарання у виді громадських робіт, зумовлена тяж-

кою хворобою, вона може бути звільнена від подальшого відбування покарання на підставі ч. 2 ст. 84 КК⁶. Проте випадки, коли особа, засуджена до покарання у виді громадських робіт, під час відбування цього покарання досягає пенсійного віку або вагітніє⁷, лишаються нерегульованими. Очевидно, вирішуватись вони повинні відповідно до ч. 3 ст. 37 КВК⁸, яка передбачає, що стосовно осіб, які після постановлення вироку визнані інвалідами першої або другої групи, досягли пенсійного віку або стали вагітними, кримінально-виконавча інспекція направляє до суду подання про звільнення таких осіб від подальшого відбування покарання. Із вищезазначеного випливає, що: а) норма, передбачена в ч. 3 ст. 37 КВК, має не просто кримінально-виконавчу, а й кримінально-правову природу; б) вказана норма перебуває у «взаємодії» з нормами ст. 56 КК, доповнюючи їхній зміст (є субсидіарною по відношенню до норм, передбачених у ст. 56 КК); в) у ч. 3 ст. 37 КВК, по суті, передбачений самостійний вид звільнення від подальшого відбування покарання, який не може розглядатися як прояв одного з видів звільнення від подальшого відбування покарання, що передбачені в чинному КК.

Зв'язки суперечності (контрадикторності). На жаль, у значній кількості випадків зв'язки між нормами кримінально-виконавчого права та нормами кримінального права й процесу характеризуються суперечностями різного характеру. Наведемо кілька прикладів таких ситуацій. У ч. 4 ст. 36 та ч. 4 ст. 41 КВК зазначено, що вирок суду (очевидно, мова йде про обвинувальний вирок) приводиться до виконання не пізніше десятиденного строку з дня набрання вироком законної сили або звернення його до виконання. З цих формулювань кримінально-виконавчого закону випливає, що набрання обвинувальним вироком законної сили та звернення його до виконання за своїм змістом є не взаємопов'язаними, а альтернативними юридичними конструкціями. Проте такий висновок не узгоджується з приписами кримінально-процесуального права. Так, у ч. 3 ст. 401 КПК зазначено, що обвинувальний вирок виконується після набрання ним законної сили. Частина 1 ст. 401 КПК визначає, що вирок місцевого (апеляційного) суду набирає чинності після закінчення строку для його оскарження в апеляційному (касаційному) порядку, а якщо апеляційну (касаційну) скаргу (подання) було подано – після розгляду справи судом апеляційної (касаційної) інстанції. Відповідно до ч. 1 ст. 404 КПК вирок, що набрав законної сили, звертається до виконання судом, який постановив вирок, не пізніше як через три доби з дня набрання ним законної сили або повернення справи з апеляційної (касаційної) інстанції. Аналіз цих положень КПК дозволяє зробити висновок про те, що звернення вироку до виконання обвинувального вироку завжди слідує після набрання цим вироком законної сили. Відтак альтернативність формулювань ч. 4 ст. 36 та ч. 4 ст. 41 КВК не узгоджується з положеннями ч.ч. 1, 3 ст. 401 та ч. 3 ст. 401 КПК. Окремі норми кримінально-виконавчого права не узгоджуються з нормами кримінального права (суперечать їм). Зокрема, положення ст. 152 КВК не узгоджується зі змістом норм розділу XII Загальної частини КК. Загальний кримінально-правовий зміст звільнення від покарання та його відбування може бути представлений такими характеристиками: а) обвинувальним вироком суду особа обґрунтовано визнається винною у вчиненні одного чи кількох злочинів; б) обвинувальним вироком суду особі призначається конкретна міра покарання; в) обвинувальним вироком суду чи іншим правозастосовчим документом у сприяльовому для особи напрямі вирішується питання про відбування (невідбування) призначеного їй покарання; г) прийняте щодо особи сприяльове рішення повністю або частково виконується⁹. У ст. 152 КВК у свою чергу зазначено, що підставами звільнення від відбування покарання, зокрема, є відбуття строку покарання, призначеного вироком суду та скасування вироку і закриття кримінальної справи. На нашу думку, ці «фрагменти» ст. 152 КВК не узгоджуються з нормами чинного КК, в яких розкривається юридична природа звільнення від покарання та його відбування (розділ XII Загальної частини КК). По-перше, виходячи з положень кримінального закону, звільнення особи від відбування покарання можливе лише до моменту відбуття нею покарання. По-друге, у випадку скасування вироку суду та закриття кримінальної справи взагалі не може йтися про звільнення від відбування покарання (у розумінні розділу XII Загальної частини КК), оскільки особу не визнано винною у вчиненні злочину в обвинувальному вироку суду. Відтак, слід констатувати, що в ст. 152 КВК законодавець вживає термінологічний зворот «звільнення від відбування покарання» в іншому значенні, аніж в розділі XII Загальної частини КК.

Проведене нами дослідження дозволяє зробити висновок, що випадки, коли одні й ті самі питання вирішуються законодавцем за допомогою норм кримінально-виконавчого, кримінального та кримінально-процесуального права є непоодинокими. На жаль, значна частина цих випадків не зумовлена юридичною природою відповідного питання або вимогами законодавчої техніки. Очевидно, законодавцю варто намагатися уникати зв'язків доповнення та суперечності між нормами кримінально-виконавчого права та нормами кримінального права та кримінального процесу, оскільки саме ці типи зв'язків є показниками некоректності та несистемності законотворчої практики.

¹ Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів юридичних вузів та факультетів / [Г. В. Андрушів, П. П. Андрушко, В. О. Беньківський та ін.]; за ред. П. С. Матишевського, П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. – К.: Юрінком інтер, 1997. – С. 5.

² Михеєнко М. М. Кримінальний процес України: підручник / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – С. 22.

³ Кримінально-виконавче право: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [В. В. Голіна, О. В. Лисодед, В. Ф. Оболенцев та ін.]; за ред. А. Х. Степанка. – Х.: Право, 2006. – С. 5.

⁴ Слід підкреслити, що у ст. 27 КВК законодавець перерахував не всі можливі наслідки ухилення від сплати штрафу. Виходячи з положень ст. 22, 53, 99 КК, покарання у виді штрафу може бути призначене особам віком від 14 до 16 років (наприклад, за вчинення злочину, юридичний склад якого передбачений ч. 1 ст. 186 КК). Такі особи не можуть нести кримінальну відповідальність за ст. 389 КК, оскільки суб'єктом, передбачених нею злочинів, є фізична особа, що досягла 16-річного віку. Проте на підставі ч. 2 ст. 105 КК до неповнолітніх у віці від 14 до 16 років, які ухиляються від сплати штрафу, можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру.

⁵ Відзначимо, що виникнення подібних ситуацій під час відбування особою покарання у виді виправних робіт урегульовано в ч. 3 ст. 57 КК – виправні роботи замінюються штрафом.

⁶ В принципі, вирішення зазначених ситуацій на підставі ч. 2 ст. 84 КК також не виглядає бездоганим, оскільки перераховані в ч. 3 ст. 56 КК безумовно виключають можливість застосування до суб'єкта покарання у виді громадських робіт, в той час як ч. 2 ст. 84 КК надає суду дискреційне повноваження щодо звільнення засудженого від подальшого відбування покарання у зв'язку з тяжкою хворобою. Тобто, виходячи з буквального змісту ч. 2 ст. 84 КК, суд може як звільнити від подальшого відбування покарання у виді громадських робіт особу, яка в силу тяжкої хвороби стала інвалідом першої або другої групи, так і не вдаватися до такого заходу кримінально-правового впливу. Проте дискреційний характер ч. 2 ст. 84 КК, по суті, нівелюється імперативним змістом ч. 4 ст. 408 КПК, яка передбачає, що засуджені до штрафу або громадських робіт, які захворіли на психічну або іншу тяжку хворобу, безумовно звільнюються від подальшого відбування покарання.

⁷ До вагітних жінок, які відбувають покарання у виді громадських робіт, не можуть застосовуватись положення ст. 83 КК, оскільки вони поширюються лише на жінок, що відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк.

⁸ До такого ж висновку приходять і Л. П. Оінка (див. Кримінально-виконавче право: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [В. В. Голіна, О. В. Лисодед, В. Ф. Оболенцев та ін.]; за ред. А. Х. Степанка. – Х.: Право, 2006. – С. 82.).

⁹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, В. І. Антипов та ін.]; відп. ред. С. С. Яценко. – 4-те вид., переробл. та доповн. – К.: А.С.К., 2005. – С. 158-159.

Резюме

Стаття присвячена основним типам зв'язків між нормами кримінально-виконавчого права і нормами кримінального права і процесу.

Ключові слова: кримінально-виконавче право, норми права, зв'язки між нормами права.

Резюме

Статья посвящена основным типам связей между нормами уголовно-исполнительного права и нормами уголовного права и процесса.

Ключевые слова: уголовно-исполнительное право, нормы права, связи между нормами права.

Summary

The article analyzes the main types of links between the norms of criminal-executive law and the rules of criminal law and procedure, given their specific examples.

Key words: criminal-executive law, norms of law, links between the norms.

Отримано 15.02.2010

В. С. КАНЦІР

Володимир Степанович Канцір, кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету Львівської комерційної академії

СУТНІСНИЙ ТА ЗМІСТОВНИЙ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОГО ТЕРОРИЗМУ

Суть політичного тероризму полягає в застосуванні крайніх заходів насильства або загрози таких, з метою залякування політичних опонентів, примушення владних структур до відповідних дій або ж відмови від них. Політичний тероризм може проявлятися у шантажі державних діячів, убивствах людей та нанесенні їм тілесних ушкоджень, знищенні різноманітних стратегічно важливих та господарських об'єктів (житлових будинків, адміністративних будівель, військових об'єктів тощо), захопленні заручників, злочинному втручанні у роботу транспортної артерії та інших насильницьких діях.

Аналіз наукових джерел і публікацій свідчить про те, що феномен політичного тероризму набуває достатньої наукової зацікавленості серед науковців, зокрема йому присвятили дослідження такі вчені: М. Я. Лазарев (тероризм, як тип політичної поведінки), О. О. Половко (соціально-психологічні аспекти політичного тероризму), М.П. Требін (сучасний тероризм), В. Бушанський (критика демократії і політичний